

Nisan/Mayıs 2017, Sayı:8

Ücretsizdir



de/da

de/da

Yayına hazırlayan: Irmak Akman

Kapak resmi: Melis Oğuz

Katkıda bulunanlar: Canan Gündüz, Aylin Yardımcı,

Melis Oğuz, Miray Özkan, Veysel Sönmez, Volkan

Çolak, Selçuk Türkmen, Elif Mercan, Pınar Dönmez.

Bu sayı 1000 adet basılmıştır.

Merhaba,

Bütün samimiyetimle “hakkımızda hayırlısı” demekten başka bir şey gelmiyor aklıma.

Sevgiler,

Irmak

www.de-da-dergi.com



/dedadergi



@dedadergi



@dedadergi

Neler var?

Çözölen ana akım muhalefet ve yükselen Barış Bloğu	4
7 Haziran'dan 16 Nisan'a	10
Erkeklik meselesi	15
Türkiye'de yaşamıyormuş gibi	19
Bitcoin, kripto para ve dışlayıcılığın varoluşsal krizi	23
Minimalist bir hayata doğru: sosyal medya orucu	29
Koca dünyalar ve küçük insanlar	32
Gezi notları: Odesa	34

Çözülen ana akım muhalefet ve yükselen Barış Bloğu

Veysel Sönmez, *veyselsonmez@sabanciuniv.edu*

Cumhurbaşkanlığı sistemini içeren anayasa değişikliği paketinin 16 Nisan'da oylanacağı referandum, meclisten geçtiği andan itibaren gündemde hakimiyetini kurdu. İki ayı aşkın süredir hemen hemen herkes “Evet” ve “Hayır” tercihlerini, değişiklik paketinin içeriğini ve kimin ne tür bir tercih yapacağını tartışıyor; neredeyse haftalık olarak yayınlanan anketleri takip ediyor. Son birkaç yıldır iyiden iyiye otoriterleşen iktidarın da etkisiyle kırılmalar yaşayan toplumun farklı alanlarda ve farklı biçimlerde referanduma dair görüşlerini yansıttığı görülüyor: futbol maçlarının tezahüratlarından sosyal medya fenomenlerinin videolarına, halk konserlerinde söylenen şarkılardan işçilerin tercihleri temalı fotoğraflarına kadar çoğu zaman yaklaşan referanduma gönderme yapıldığını görüyoruz.

Süreçte “Evet” tarafının kampanyasını nasıl ilerlettiğine isteğimiz dışında dahi muhtemelen her gün maruz kalıyoruz: her televizyon kanalında bir altyapı projesinin açılış konuşmasını düzenleyen cumhurbaşkanının ya da iktidar partisine mensup siyasilerin kurdeleyi kesmeden önce kimler “Hayır” dediği için halkın “Evet” demesi gerektiğine dair argümanı yalnızca kanalları zaplayan birinin dahi hafızasına kazınmış olmalı. Devletin özellikle kolluk güçlerine verilen yetkiyle de “Hayır” propagandası yapmak isteyen farklı grupların çoğu zaman şiddet kullanarak bastırılması da kampanyanın başka bir stratejisi olarak uygulanıyor; zira Kadıköy'den Samsun'a kadar “Hayır” afişleri dağıttığı için darp edilerek gözaltına alınan öğrenci haberlerine kolayca rastlamak mümkün [1]. Bu cephenin yöneticileri kampanyayı başarıya ulaştırmakta öyle kararlı ki, baraj ve köprü mitinglerini Kıta Avrupası'na ihraç etme azmiyle birkaç hafta önce ülkenin Hollanda ile diplomatik ilişkilerini neredeyse sıfıra indirmiş olabilecek hamleler yapmakta bir beis görmediler.

Taraflardan “Hayır” cephesine bakıldığında ise bu cephenin siyasal iktidarın ve 15 yıl boyuncailmekilmek ördüğü rant sisteminin dışında kalan tüm sosyal grupların biriktiği bir alan olduğu görülüyor. Bu alanda parti yönetiminin iktidar ile ani işbirliğine küskün milliyetçiler de, on yıllardır hak arayışını sürdüren işçiler de, yüksek siyasette temsiliyeti olmadığını düşünen liberaller de, günlük hayatları zaman geçtikçe daha da hızlı bir ivmeyle değişen seküler yurttaşlar da var. Referandumdan bağımsız olmak üzere, her ne kadar Gezi Parkı direnişi vasıtasıyla bir dayanışma ihtimali görülebilsin

olsak da bu kadar geniş bir aralığa kadar salınan bu cephenin nitelikli bir muhalefet hattı oluşturabilme sorunu kronikleşiyor; hatta siyaseti sermayesinden kurumlarına kadar topyekûn kontrol eden siyasal iktidarın karşısındaki muhalefet boşluğu gittikçe derinleşiyor.

Muktedire yaklaşırken eriyen muhalefet

Yakın zamana kadar olası bir başkanlık sistemini kesin bir dille reddeden MHP'nin merkez teşkilatı bugün 15 Temmuz darbe girişimi ve son dönemde yaşanan terör saldırılarını baz alarak kendini "Evet" safında konumlandırıyor. Öyle ki partinin genel başkanı Devlet Bahçeli, partisi için "Evet" oyu ile "yoklama kaçaklarının tepesine binip enselerinden tutacağı günlerin yakın olduğunu" söyleyerek desteğini yinelemişti [2].

MHP'nin iktidar partisiyle tarihsel ve ideolojik olarak paralel bir çizgide bulunması göz önüne alınırsa "Evet" cephesinde bu kadar kuvvetli bir duruş göstermesi sürpriz görülmemeyebilir. Nitekim milliyetçi ideolojinin kendi iktidarda fiilen bulunmasa da fikirlerinin iktidar kadrolarına verdiği ilham Reisçiler tanımıyla ve pek de başarılı sayılmayacak bir Osmanlı Ocakları girişimiyle tezahür ediyor. Buna karşın meclisteki sandalye sayısına göre ana muhalefet partisi CHP'nin yüksek siyasetin muhalefet hattındaki boşluğu yaratan asıl parti olduğu söylenebilir. Ağırlıklı olarak ülkedeki seküler kitlenin desteğini alan parti, seçimlerde uzun süredir %25-27 bandındaki oy oranını artırabilmek adına merkez sağ seçmeni kazanmayı hedefleyen bir strateji benimsiyor. Bu stratejinin en belirgin örneklerinden biri, partinin 31 Mart 2014 yerel seçimlerinde Hatay'dan bir önceki dönem AKP'nin belediye başkanı seçilen ve Gezi Parkı direnişi sırasında Hatay'da sokağa çıkan kitleyi "birkaç marjinal" olarak gören Lütfü Savaş'ı aday göstermesi oldu [3]. Yine aynı yıl yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde de MHP



Ekmeleddin İhsanoğlu, İhlas Haber Ajansı

ile yapılan ittifakta dönemin İslam Konferansı Örgütü başkanı ve şu an MHP milletvekili olan Ekmeleddin İhsanoğlu'nu aday gösterdi. Fakat Charlie Chaplin'in Charlie Chaplin'e En Çok Benzeyenler yarışmasına girip 20. olmasından alınan ilhamla kurulan bu strateji uzun vadede pek de işe yaramadı: Ekmeleddin İhsanoğlu seçilmedi, parti 1 Kasım seçimlerinde 2011'e göre 1 puan ve 3 sandalye kaybetti [4].

CHP'nin muhafazakâr seçmene hitap etmek adına kurduğu bu stratejinin istenen başarıya ulaşmaması öz eleştiri yerine partiyi bir kısır döngüye itiyor: Siyasette tansiyon yükseldikçe sağ kitleler konsolide oldu, bu oldukça da CHP retorüğünü daha da iktidara yaklaştırdı. Bunun yakın zamandaki örneklerinden ilki Kılıçdaroğlu'nun milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılmasına "anayasaya aykırı olmasına rağmen evet diyecek-

lerini” söylemesi oldu [5]. HDP’li milletvekilleri tutuklandıktan dört gün sonra sonra da şu cevabı verdi:

Kimse ben hukukun üstündeyim, her istediğimi yaparım diyemez. Ben savcıya gitmem, ifade vermem diyemez. Gidecektin ifadeni verecektin, savunmanı yapacaktın.[6]

İkinci ve daha güncel bir örnek de yine Kılıçdaroğlu’nun, Hollanda’nın referandum çalışması yapmak isteyen bakanları ülkeye almamasına dair yorumu oldu:

Şimdi hükümete net ve açık bir çağrıda bulunuyorum: Lafla peynir gemisi yürümez. Eğer Türkiye Cumhuriyeti’nin bir bakanını Hollanda’ya sokmuyorlarsa, Türkiye Cumhuriyeti’nin bir bakanı kendi konsoloslughuna, büyükelçiliğine gidemiyorsa ve engel çıkartılıyorsa Hollanda’yla ilişkilerimizi lütfen askıya alın. Lütfen askıya alın. Her türlü desteği vereceğiz.

Tercihleri ve retoriğiyle iktidar seçmenini de kapsamak adına gittikçe iktidarın çekim alanına yaklaşan CHP’nin siyaset yapma alanı da politika üretme yetisi de daralıyor. Yeni bir söz söylemeden, örgütlenme ağını yenilemeden ve genişletmeden yapılan hiçbir plan muhafazakâr seçimde karşılık bulmuyor. Köhneleşmiş örgütlenme yapısından kurtulamama halinin yalnızca sandığa indirgenmiş ve tutarlılıktan uzak bir siyasetle bir araya gelmesi de Türkiye’de hukukun üstünlüğünü, seküler ve demokratik teamüllerin sürekliliğini, barışın bir an önce tesisini savunan seçmenlerin yüksek siyasette temsil edilmesini zorlaştırıyor.

Muhalefetin yeni öncüsü: Barış Bloğu

İktidara yaklaştıkça eriyen muhalefet tablosuna biraz geriye çekilip bakıldığında bu tablonun dışında kalan ve gün geçtikçe artan baskı ortamına rağmen tutarlı bir şekilde siyaset yapmaya çalışan bir kitle var. Türkiye’de uzun süredir etnik, ideolojik, sınıfsal ya da cinsel yönelim konumundan ötürü baskıya maruz kalan sosyal gruplar için mümkün olduğunca kapsayıcı bir dil ile siyaset üreten ve bunu yalnızca yüksek siyasetle sınırlı tutmadan kamusal alanı da etkin bir ölçüde mücadele ve örgütlenme alanı olarak kullanan; ülkenin bulunduğu çatışma ortamının kalıcı bir barış ile son bulmasını Türkiye’deki herhangi bir siyasi denklemin dışında tutmayan bu grubu Barış Bloğu olarak tanımlıyorum.

Barış Bloğu’nun yüksek siyasetteki izdüşümünün de temsil ettiği değerlere, ürettiği siyasetteki önceliklere bakıldığında HDP olduğunu kanaatindeyim. On yıllardır her türlü baskıya karşı mücadele eden Kürt siyasi hareketinin ve emek temelli farklı hareketlerin birikimiyle kendini yenileyen HDP; feministlerden emekçilere, LGBT hareketinden seküler kitleye kadar geniş bir yelpazeye hitap etmeyi başarmış, 7 Haziran’da yapılan seçimlerde de ciddi bir ivme kazanmıştı. Muktedir baskısının daha da yaygınlaştığı ve ana akım muhalefetin iktidar tarafından soğurulduğu bu ortamda HDP’nin, mücadele kültürü ve kapsayıcı mesajları sayesinde uzun vadede öncü bir muhalefet gücü olacağına ve bugünün ana akım muhalefeti tarafından temsil edilen kitlede de büyük ölçüde karşılık bulacağına inanıyorum.



HDP milletvekili Feleknas Uca, Dicle Haber Ajansı

Siyasette daralan alana rağmen tutarlılığından ödün vermeyen Barış Bloğu, bu dayanıklılığını güçlü bir mücadele kültüründen alıyor. Hemen hemen her hak ihlâli yaşanan yerde, polis müdahalesinde, hak arayışına dair kitlesel bir eylemde bir HDP'li milletvekiliyle karşılaşmak mümkün. Seçmenine karşı sorumluluğunu yalnızca mecliste yasa yapmakla sınırlı tutmayan, siyaseti kamusal alanda da

seçmeniyle omuz omuza yapan milletvekilleri; seçmeniyle de bu mücadele kültürü üzerinden bir dayanışma ağı kurabiliyor. Bu kültürün de HDP'nin mirasçısı olduğu farklı siyasal hareketlerden geldiğini söylemenin mümkün olduğunu düşünüyorum, zira on yıllardır hak mücadelesini sürdüren neredeyse her sosyal grubun bu blokta bir karşılığı bulunuyor: Feminist hareketin en önemli temsilcilerinden biri olan Filiz Kerestecioğlu, Ermeni halkının haklarının takipçisi olan Garo Paylan, Ahmet Türk, Ertuğrul Kürkçü ve diğer siyasetçiler bu kültürü HDP'ye taşımakla birlikte farklı eğilimleri birbiriyle konuşturarak farklılıklardan yeni pratikler öğrenme ve muhalefet çizgisindeki siyaseti güçlendirme imkânı da buluyorlar.

Parti örgütlenmesindeki bu kapsayıcılığın yansıması partinin retoriğinde de kolayca görülebiliyor. Nitekim hem Selahattin Demirtaş'ın aday olduğu cumhurbaşkanlığı seçiminde, hem de HDP'nin %13'ün üzerinde bir oy oranıyla parti olarak meclise girdiği 7 Haziran seçimlerinde kullanılan dil, o döneme kadar hitap edilememiş kitlelere ulaşmasıyla görünür bir başarıyı da beraberinde getirdi. Kanımca bu kapsayıcı mesajların arasındaki en çarpıcı örnek, Demirtaş'ın cumhurbaşkanı adayı olduğu dönemde Türkiye bayrağı hakkında söylediği şu sözler oldu:

“Türkiye Cumhuriyeti Bayrağı hepimizi temsil eder. Elbette ki Cumhurbaşkanı olsam da olmasam da T.C. Bayrağını, layık olduğu şekilde bütün toplumu temsil eden onurunu korumak isterim. Bayrağa dair eksik, yanlış algıları düzeltmek için uğraşırım. Sizler benim ki biliyorsunuz, bu bayrak birçok suçu, günahı örtmek için de kullanıldı. Bayrağa en büyük hakaret budur. Biz hiçbir zaman hakaret etmedik.” [8]

Bu dönemin sonrasında da parti tabanının çoğunluğunu oluşturan Kürt seçmenin, çatışmasızlık ortamının da etkisiyle HDP mitinglerinde Türkiye bayrağını sahiplenen bir noktaya evrildiği görülmüştü. Bu da kapsayıcı siyasetin farklı sosyal grupları uzun vadede nasıl birbiriyle konuşturabileceğine dair umut verici bir örnek olmuştur.

Barış Bloğu'nun bu kapsayıcı siyaseti ve mücadele kültürü, örgütlenmeye dair yeni



insiyatiflerin de türetilmesine ön ayak oldu. 7 Haziran seçimlerinde HDP'nin %10 barajını aşması için etkin olarak çalışan *10danSonrası Kolay* insiyatifi ya da referandum için başlatılan ve kendi deyimleriyle “önce komşuya gidip referandumda ‘hayır’ demenin getireceği hayırların anlatıldığı”, sonrasında sosyal medyadan hashtag ile paylaşımı da teşvik eden *Komşum Hayırlı*

Olson kampanyası; sokakta ve sosyal medyada örgütlenmek adına iki başarılı örneği temsil ediyor [9].

Mücadele, örgütlenme ve geniş bir kapsayıcılık ile doğru yolda ilerlendiği düşünülebilecek olmasına rağmen bugün bir cevabı olmayan iki soruyu da not düşmekte fayda var: HDP'nin, Türkiye'nin kurumlarını yönetebilecek ya da farklı alanlarda sorunlarına çözüm getirmek adına politika önerisinde bulunabilecek geniş kadroları var mı? Birleşmiş Milletler'in 10 Mart'ta yayınladığı *Güneydoğu Türkiye'de İnsan Hakları Durumu* raporuna göre geçtiğimiz yıl yaşanan çatışmalarda 1200 civarında sivil hayatını kaybetti, 355 bin ile yarım milyon kişi de evinden göç etmek zorunda kaldı. [10]. İrfan Aktan HDP'yi “bu saldırıları, daha da kitleselleşerek hükümsüz bırakmaya, böğrüne yumruk yerken de tabanını şiddetten uzak tutmaya kararlı bir parti” olarak tanımlamış [11]. Etkisi gün geçtikçe katlanan bu çatışma ortamında tabanını toplumsal barış ekseninde örgütlemeye çalışan HDP, bunu uzun vadede başarabilecek mi?

Sonuç ne olursa olsun

Referandum günü yaklaştıkça yalnızca “Evet” ve “Hayır” anketlerine, tartışmalarına odaklanıyoruz; fakat referandumdan da bağımsız olmak üzere ana akım muhalefetin eksininin iktidara yaklaşması uzun vadede muhalefette bir boşluk yaratıyor. Farklı kimlikleri ve düşünceleri barındıran, herkesi kapsayan diliyle Barış Bloğu adını verdiğim; mecliste HDP tarafından temsil edilen cephenin ise önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin tartışmasız en güçlü muhalefeti olacağı görünüyor. Bunda da bu cephenin on yıllara dayalı mücadele kültürü, örgütlenme biçimleri ve herkesi kapsayan mesajları çok önemli bir rol oynuyor.

Anketlerde “Hayır” 20 puan dahi önde olsa bu referandumun sonucu “Evet” çıkabilir, hatta beklenen olumsuz senaryoların hepsiyle karşı karşıya kalınabilir. Fakat asıl olanın tutarlı bir şekilde mücadele etmek olduğunu Barış Bloğu olarak tanımladığımız hattın bir kuşak üstü tarihe not düştü. Barış Bloğu ise bayrağı aldığı yerden devam ediyor: akıl almaz sayıda kayba, haksızlığa ve zorluğa rağmen örgütleniyor, mücadele ediyor ve hatalarından ders çıkarıyor. Bundan 24 yıl önce 6 milletvekilinin temsil edebilmek için farklı partilerden seçilmek zorunda olduğu siyasi çizgi bugün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin en büyük üçüncü partisi haline geldi. Ülkenin belki de en büyük ve en kalabalık alanı on beş gün boyunca kolluk kuvvetleri olmadan birbiriyle dayanışma içinde olan insanlarla bir ütopyaya dönüştü. Bu referandumda sonuç ne çıkarsa çıksın mücadeleyi bırakmamak gerekecek. İşte o zaman Yılmaz Güney'in de dediği gibi “kazanacağız, mutlaka kazanacağız!”

Kaynakça

1. “Kadıköy’de Hayır Bildirisine Polis Saldırdı: 3 Gözaltı”. 4 Şubat 2017, *Evrensel*.
2. “Bahçeli’den Referandum Açıklaması”. 7 Şubat 2017, *Sözcü*.
3. “CHP Abdullah Cömert’i ‘marjinal’ ilan etti”. 23 Aralık 2013, *Oda TV*.
4. “1 Kasım 2015 Genel Seçim Haritası” 1 Kasım 2015, *Cumhuriyet*.
5. “Kılıçdaroğlu: Dokunulmazlık Teklifine ‘Evet’ diyeceğiz”. 13 Nisan 2016, *IMC TV*.
6. “Kılıçdaroğlu’ndan HDP’nin Dokunulmazlık Eleştirilerine Yanıt.” 8 Kasım 2016, *Sputnik*.
7. “İhraç Edilen Profesörden Kar Yağışı Altında Ders” 12 Şubat 2017, *Cumhuriyet*.
8. “Akit Muhabiri Demirtaş’a Türk Bayrağı’nı Sordu” 15 Temmuz 2014, *Milliyet*.
9. “‘Komşum HAYIR’lı Olsun’ Kampanyası Başladı”. 15 Mart 2017, *Bianet*.
10. “*Report on the human rights situation in South-East Turkey*”. February 2017, OHCHR.
11. “PKK HDP’yi Bitirmek mi İstiyor?” 28 Eylül 2015, *Zete*.

7 Haziran'dan 16 Nisan'a

Volkan Çolak, *volkancolak91@gmail.com*



Tarih 19 Mayıs 2015. 7 Haziran seçimlerine sayılı günler kala HDP'nin Adana ve Mersin seçim bürolarına eş zamanlı saldırı olmuş, ben de geçmiş olsun demek için yaşadığım ilçedeki seçim bürosunu ziyaret etmiştim. Bürodan ayrılırken cama yapıştırılmış olan Selahattin Demirtaş'ın resmi dikkatimi çekti. Beni uğurlayan ilçe başkanı Duygu Tuna'dan fotoğrafımı çekmesini rica ettim ve ortaya böyle bir resim çıktı. Fotoğrafta yanaklarından makas aldığım HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş şu an Kocaeli F Tipi Cezaevi'nde tutuklu ve "terör örgütü yöneticiliği yapmak" suçlamasıyla 142 yıl ile yargılanmakta. Fotoğrafi çeken Duygu Hanım ise artık aramızda değil. 20 Temmuz 2015 günü gerçekleşen Suruç saldırısında yaşamını yitirdi.

Suruç saldırısı ülkemiz için çok önemli bir kırılma noktası oldu. Patlama, Sosyalist Gençlik Dernekleri Federasyonu üyelerinin Amara Kültür Merkezi bahçesinde İŞİD'in

Kobani Kuşatması sonrası, Kobani'nin yeniden inşa çalışmaları konusunda basın açıklaması yaptığı sırada meydana geldi. IŞİD'in düzenlediği saldırıda 34 kişi hayatını kaybetti. Bunun üzerine PKK, Suruç saldırısına sözde misilleme yapmak amacıyla Adıyaman'da bir askeri şehit etmiş, üç yıldır Devlet, Abdullah Öcalan, PKK ve HDP arasında yürütülen barış görüşmeleri sona ermişti. (Sözde misilleme diyorum, çünkü misilleme kelimesinin tam karşılığını bulması için doğrudan IŞİD'in hedef alınması gerekirdi.) 7 Haziran seçimlerinde HDP'nin %13 oy almasıyla iktidarını kaybeden ve daha 8 Haziran sabahında "HDP bundan sonra çözüm sürecinin ancak filmini çeker" gibi açıklamalar yapan Ak Parti için, PKK'nın Suruç saldırısı karşısında sözde intikam almaya kalkması bulunmaz bir nimetti. Ak Parti, sürecin HDP'ye oy kazandırdığı, kendilerinin ise tek başına iktidardan düşmesine yol açtığı fikri ile ülkenin en büyük sorununa aranan çözümün üstünü bir kalemde çizdi. Kanımca HDP'nin seçim başarısı yalnızca Ak Parti'yi değil, PKK'yı da son derece rahatsız etti. Bölge üzerinde 30 yıldır belli bir hakimiyeti olan örgüt, halkın HDP etrafında kenetlenmesinden ve sivil siyasetten yana olmasından, kısacası güç kaybetmekten ürktü. Ateşe benzin dökerek sürecin bitmesinde büyük rol oynadı. Süreç, muhalefet tarafından sert eleştiriler alsa da üç yıl boyunca hiçbir güvenlik görevlisi ve sivilin burnunun bile kanamamasını sağladı. Bu da hayat görüşünün tepesine, tüm ideolojilerden arındırılmış bir şekilde yalnızca "insan"ı koyanlar için çok önemliydi. Sonuç olarak üç yıl devam eden süreç, Ak Parti'nin "başkanlık" iddiası ile girdiği seçimden tek başına iktidarı kaybederek çıkmasıyla önce "buzdolabına" kaldırıldı, başlayan çatışma süreci ve tekrar seçim kararı alınmasıyla da tamamen çöpe atıldı.

"Hendek Savaşları" adıyla eskisinden de şiddetli bir şekilde başlayan savaş, önce ülkenin güneydoğusunda daha sonra da şehirlerde patlayan bombalarla birçok insanımızın yaşamını yitirmesine, yaralanmasına ve evlerini terk etmesine yol açtı. Buna bir de IŞİD saldırıları eklenince toplum üzerinde onarılması güç yaralar açıldı. 7 Haziran seçimlerine iki gün kala HDP'nin Diyarbakır mitingine yapılan saldırıyı da dahil edersek, bir buçuk yılda ülke çapında 33 bombalı saldırı oldu ve bu saldırılarda 363'ü sivil 461 kişi yaşamını yitirdi, 2000'den fazla kişi yaralandı. Cumhuriyet tarihinin en büyük terör saldırısı, 10 Ekim 2015 günü HDP'nin, Ankara Garı meydanında düzenlediği Barış Mitingi'ne yapıldı. Hendek Savaşları'nda ise 250'si güvenlik görevlisi 2000'den fazla kişi hayatını kaybetti. Tüm bunlar olurken halkın değer yargıları da altüst oldu. Ülkedeki kutuplaşma o kadar keskinleşti ki, vatandaşlar gerçekleşen saldırılardan sonra hayatını kaybeden insanların siyasi görüşlerini öğrenip tepkilerini buna göre belirlemeye başladı.

7 Haziran seçimleri sonrası %96 gibi çok yüksek bir temsil oranına sahip olan meclisten koalisyon hükümeti çıkmayınca, patlayan bombaların ve Hendek Savaşları'nın gölgesinde gidilen 1 Kasım seçimlerinde Ak Parti yeniden tek başına iktidar olma başarısı gösterdi. Seçim sonuçlarıyla birlikte Ak Parti'nin 317 vekili vardı artık. Evet, kaybedilen iktidar yeniden kazanılmıştı ancak ne başkanlık sisteminin mecliste kabulü için gerekli 367 sayısına, ne de anayasa değişikliğine referandum yolunu açacak olan 330 vekil sayısına ulaşılabilmişti. En azından referanduma gidebilmek için ittifak gerekiyordu. Ancak

muhalefet partilerinin tamamı başkanlık sistemine karşıydı.

1 Kasım seçimlerine giderken, propaganda dönemi boyunca aşırı milliyetçi bir kampanya yürüten Cumhurbaşkanı öncülüğündeki Ak Parti, oylarını beş ayda %10 yükseltince seçim sonrası dönemde tamamen sağ-milliyetçi politikalar uygulayarak Türk Sağ'ının tepesine oturdu. Bu vesile ile HDP'nin barış çağrılarına ve tekrar masaya oturma davetlerine kulak asılmadığı gibi HDP'li belediyelerin neredeyse tamamının başkanları tutuklandı ve yönetimlerine kayyum atandı. HDP Eş Genel Başkanları Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ dahil 10 vekil tutuklandı. HDP, öncül partilerinin başına geldiği gibi bu kez kapatılmadı ancak yine 1994 yılında DEP'li vekillere yapılan muamelenin aynısı bu kez HDP'li vekillere yapılıyordu. Süreç boyunca 30 yılda gidilemeyen yol üç yılda gidilmişti. Şimdi ise bir günde 25 yıl birden geriye gidiliyordu.

2016 yılının patlayan bombalar ve ölümlerle geçtiği yetmezmiş gibi 15 Temmuz akşamı Cumhurbaşkanı ve Ak Parti'nin eski yol arkadaşı Fethullah Gülen'in verdiği talimatla darbe girişimi gerçekleşti. Gözardı edilemeyecek şekilde halkın sokaklara çıkması ve tankların önüne geçmesi, zaten çok zor günlerden geçen ülkemizi belki de bir iç savaşın eşiğinden döndürdü. Ülke genelinde OHAL ilan edildi. 240 kişi yaşamını yitirdi. Darbenin geri püskürtülmesiyle birlikte Cumhurbaşkanı Erdoğan siyasi hayatındaki en yüksek destek oranlarına ulaştı. Halk, bir ay boyunca meydanlardan ayrılmadı. 15 Temmuz, Ak Parti'nin Gezi'si olmuştu. Bu ortamda başkanlık sisteminin hayata geçmesi için halkın önüne sandığı koymak yeterli olacaktı. Ama nasıl?

Ve beklenmeyen destek, koltuğu muhalifler tarafından sallanan MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'den geldi. Partisinin grup toplantısında konuşan Bahçeli, Ak Parti'nin başkanlık sistemiyle ilgili teklifini Meclis'e getirmesi gerektiğini, bu konuda Meclis'in ve Türk milletinin vereceği kararı saygıyla karşılayacaklarını söyledi. Bu açıklamayla eş zamanlı olarak hükümete yakın görsel ve yazılı basında, MHP Genel Başkanlığı'na adaylığını koyan Koray Aydın, Sinan Oğan ve özellikle de Meral Akşener hakkında yoğun bir karalama kampanyası başlatıldı. Bu kampanya, adayları 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne ve Fethullah Gülen'e destek olmakla suçlayacak kadar ileri gitti. Toplanan imzalar, açılan davalar kar etmedi ve Devlet Bahçeli koltuğunu korumayı başardı.

Velhasıl yoğun tartışma ve kavgalarla geçen oylama sonucu teklif, Ak Parti ve MHP'nin oylarıyla meclisten geçti. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, yıllardır seçmenin önüne getirmek istediği anayasa değişikliği teklifini 20 günlük bekleyişin ardından onayladı ve 16 Nisan 2017 tarihinde referanduma gidiyoruz.

Cumhurbaşkanı ve Ak Parti, 1 Kasım seçim kampanyasında olduğu gibi yine milliyetçi çizgide bir kampanya yürüteceğinin ilk sinyallerini verdi. Şu satırları yazdığım dakikalarda Başbakan Binali Yıldırım partisinin grup toplantısında "bozkurt selamı" verirken, HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş ilk sonuçlanan davasında beş ay hapis cezasına çarptırıldı. Diğer Eş Başkan Figen Yüksekdağ'ın milletvekilliği düşürüldü. Dört gün önce tahliye edilen eski Grup Başkanvekili İdris Baluken yeniden tutuklandı. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise "Hayır diyenler 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin destekçi-

leridir” açıklaması yaparak seçim çalışmalarına hızlı bir giriş yaptı. Her seçimde halka vaatler sunan hareketin, bu kez başkanlık sistemiyle halkın hayatında iyi yönde neler değişeceği konusunda söyleyebilecek tek bir sözü bile yokmuş gibi gözüküyor. Başbakan Binali Yıldırım’ın “Biz CHP, HDP ve PKK ‘Hayır’ dediği için ‘Evet’ diyoruz” sözü de her şeyi özetler nitelikte. Bunun sonucunda da seçmen bu yeni sistemdeki yerini kestiremiyor. Sistem konusunda tek söylenen şey “Güçlü Cumhurbaşkanı” ve hızlı karar alınması. Peki 14 yıllık iktidarları boyunca hangi karar sistem yüzünden yavaş alındı? Hangi fiillerinde sistem bir engel çıkardı karşılına? Ya da Cumhurbaşkanı’nı bırakın güçsüz kılmayı, yaptığı hatalarda iyi niyetle bile uyarabilecek bir mecra kaldı mı ülkemizde? Bu sorular, “Evet” cephesinin yanıtlaması gereken sorular olarak ön plana çıkıyor.

7 Haziran seçimlerinde başkanlık sistemi projesinden rahatsız olan ve Ak Parti’ye sırt çeviren, ancak 1 Kasım seçimlerinde tekrar yuvaya dönen %10’luk mobil bir seçmen kitlesi var. Bu kitlenin 1 Kasım seçimlerinde Ak Parti’ye dönmelerinin üç ana sebebi vardı: Propaganda dönemi boyunca ‘Başkanlık’ kelimesi ağızlara bile alınmadı, terör sorunu tamamen çözülecekti, bozulan ekonomi düzelecekti.

Bu kez ana konusu ‘Başkanlık’ olan, daha da azmış terör olayları ve gerileyen ekonomiyle gidilen bir seçim var. Sonucun belirlenmesinde bu mobil kitlenin tavrı en önemli etken. MHP tabanının şimdiden ikiye bölündüğü aşıkarken CHP tabanında herhangi bir fire beklemiyorum. CHP yönetiminin yapması gereken tek şey seçmenleri üzerindeki umutsuzluğu kırıp, onları oy vermeye teşvik etmek olmalı. Tavrı en çok merak edilen HDP tabanının ise beklenenin aksine fire vermeyeceğini ve parti kararına harfiyen uyacağını düşünüyorum. 2010 yılında yapılan referandumda BDP’nin aldığı boykot kararına seçmenin nasıl uyduğunu seçim sonuçlarından rahatlıkla görebiliriz. Buna bir de yapılan operasyonlar ve HDP’lilerin tutuklanması eklenince en koyu “Hayır” bu seçmen tabanından gelecek diye düşünüyorum.

Sonuç olarak;

Sandıktan “Evet” çıkarsa, hayatımızda kısa vadede herhangi bir değişikliğin olacağını düşünmüyorum. Çünkü bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın da söylediği gibi, “Ülkede sistem fiili olarak değişmiştir.” Yapılan seçim bu gayrimeşru durumu meşru hale getirmenin seçimidir. Uzun vadede ise Irak ve Libya örneklerine ülkemizin de eklenmesinden korkmaktayım.

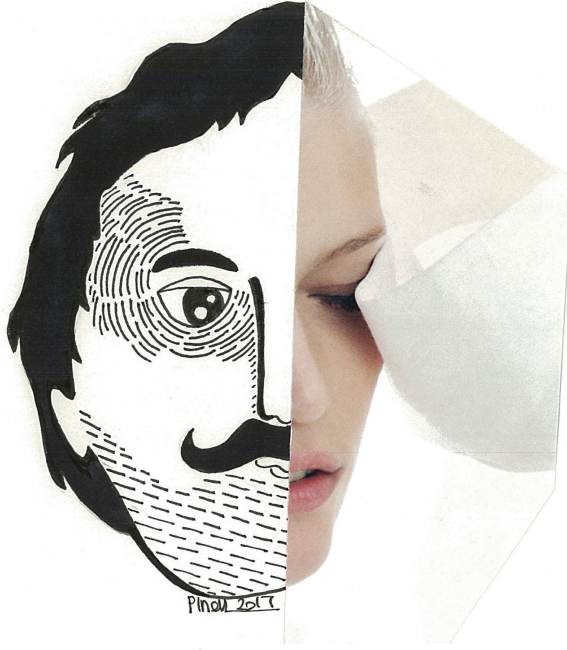
Sandıktan “Hayır” çıkarsa, hiç vakit kaybetmeden erken seçim kararı alınacağını düşünüyorum. Amaçlanan ise HDP ve MHP’nin baraj altı kaldığı iki partili mecliste 367 sayısını bulmak ve başkanlık sistemini tek başına meclisten geçirebilmek. 1 Kasım seçimlerine giderken olduğu gibi kızgın bir Cumhurbaşkanı ve bunun getirdiği daha sert bir seçim dönemi düşünün. Böyle bir seçim ülkeyi tamamen ateşe atmaktan farksızdır. İşin ekonomik boyutu ise ayrı bir mevzu. 7 Haziran ve 1 Kasım seçimleriyle kaybolan 2015 yılının buhranını hala atlatabilmiş değilken üst üste iki seçim daha yapılması zaten pamuk ipliğine bağlı olan ekonomiyi sarsar. Yeterince gergin olan ve kampanya

döneminde daha da gerilecek ülke gündemi, bir seçim daha kaldırır mı bilemiyorum. Az önce de dediğim gibi HDP ve MHP'nin baraj altında kalmasını isteyecek olan Cumhurbaşkanı ve Ak Parti zaten halihazırda tüm gücüyle HDP'ye cephe almış durumda. Olası bir seçimde MHP'nin üzerine de tüm gücüyle yürüneceğinden hiç kuşku yok. Böyle bir durumda da, geçtiğimiz günlerde "Eğer Doğu Perinçek ve 'Hayır'cı yoldaşlarıyla Recep Tayyip Erdoğan arasında bir tercih hakkımız olursa, kesinlikle ve istisnasız Sayın Erdoğan'ı tercih edeceğimizi herkes bilmeli ve kafasına sokmalıdır" diyen Devlet Bahçeli'nin yüzünün alacağı şekli görmek ayrı bir keyif olabilir, orası ayrı.

17 Nisan sabahı, ülkenin başlıca iki sorunu olan terör ve ekonominin bir günde düzelmeyeceği aşîkar. Siyasetçilerin referandumdan çıkacak karara saygı duymaları ve aklîselim davranıp sorun çözmeye yönelik tavır almaları çok önemli. Sandıktan çıkacak sonuç ne olursa olsun, şimdiden hepimiz için hayırlı olsun.

Erkeklik meselesi

Miray Özkan, mirayozkan@gmail.com



Çizim: Pinar Dönmez

Bilmiyorum siz nasıl deneyimliyorsunuz fakat son yıllarda eşimizin dostumuzun davranışlarındaki değişimler ve sokaktaki çılgınlık düzeyi bana epey dikkat çekici geliyor. Bu konuyla ilgili birkaç yazı yazıldı. Akıl ve duyuğu sağlığı ile ilgilenen uzmanlar, Türkiyemizdeki çıldırma düzeyini niteliksel ve niceliksel araştırmalarla gözler önüne koydu. Ben ise buradan yola çıkarak dünyadaki ruh bozucu ortamın erkeklik rollerini benimsemiş bireyler üzerine etkileri ile ilgili atıp tutmayı planlıyorum. Toplumun çeşitli kesimlerinden erkeklerin “kadınlık”, “analık”, “bacılık” hususlarında atıp tutmaları ya da akıl vermeleri bu kadar rahatsız ediciyken, “erkeklik” meselesi ile ilgili konuşmaya nasıl cüret ediyorum? Şöyle ki, ediyorum. Çünkü bence durum ciddi.

Kadınların dolaştığı yerler ile dolaşmadığı yerler arasındaki ayrımın keskinleştiğini,

kadınların sokakta kendini güvende hissederek dolaşabildiği saat dilimlerinin en çok kadın gördüğümüz sokaklarda bile ayrıştığını gözlemliyorum. Sokakta kendinize yer açmak için biriyle tartışsanız “kadın olduğun için bi şey demiyorum”, “bir de kadın olacaksın” gibi bir karşılık almak ya da bakışlarından “sinirlenince çok çekici oluyor-sun bebeğim” dediğini duyar gibi olmak da cabası. Bunları saymakla bitiremiyoruz. Bu konuda örnekler arıyorsanız yüzlerce yazı okuyabilir, kadınların birbirileriyle sıkça paylaştığı günlük yaşam dinamiklerini dinleyebilirsiniz.

Kadının bedenini ve davranışlarını kontrol etmek üzere geliştirilen politikalar, siyasal liderlerin aile ve kadınlarla ilgili söylemleri, artan kadın cinayetleri, hala devam eden eşit işe eşitsiz ücret politikaları, heteroseksüel erkeklerin domine ettiği iş ortamları ve daha bir sürü şey varolmak için kadınların ve LGBTİ bireylerin önüne sürekli aşılması gereken yeni somut engeller koyarken, çeşitli erkeklik rollerini benimsemiş olan heteroseksüel erkeklerin kendi aralarındaki dünyada neler oluyor merak ediyorum. Kamusal yaşam gözlemlerim bana sıkıntılı durumlar olduğuna dair hisler veriyor.

Sokakta saldırmak için küçük bir anlaşmazlık bekliyor gibi görünen bir sürü erkek var. Maço olmak ile olamamak arasında gidip gelen tedirgin ifadeler, “başarılı mıyım değil miyim” sorusuyla harcanan ömürler, üstünün söylediğiyle ters düşmemek için kendini ifade edemeyen memurlar, iş bağlamak için Cuma namazına giden ya da Cuma saati ortalıkta görünmeyen ateistler, sakal bıyık ya da tokalaşma yöntemi ile kimlik beyanında bulunmalar, eğlence yerlerinde bir kadınla konuşmak için yanındaki erkekten izin isteyen ince düşünceli beyefendiler.

Hiyerarşik düzenle birbirine bağlanmış bir takım erkek lonca mensupları tarafından yönetilen devletimizin içinde bir takım güç kavgaları yaşansa da, minareler, kuleler ve tanklarla pekiştirilen bir erkeklik gösterisi izliyoruz gibiyiz. Bu kadar hiyerarşik bir siyaset ve toplum yapısı içinde hiyerarşinin alt kısımlarında kalan erkeklerle, bu düzene dahil olmayan erkekler neler yaşıyorlar merak ediyorum.

Geçenlerde *New York Times*’da erkekleri göreve çağıran bir yazı yayımlandı. Thomas B. Edsall’un yazdığı “The Increasing Significance of the Decline of Men”/ “Erkeklerin Düşüşünün Artan Önemi” isimli makalede, Amerika Birleşik Devletleri’nde her ne kadar ülkeyi erkekler yönetmeye devam etse de, nüfusun genelinde işgücüne dahil olamayan ve uyuşturucu bağımlısı olan erkeklerin arttığı ve erkeklerin üniversiteye giriş ve mezuniyet oranlarının kadınların gerisinde olduğu anlatılıyor. Edsall, güncel araştırmaların kadınların yeteneklerini geliştirerek daha yüksek ücretli işlere girmeye başladığını, erkeklerin ise giderek daha “başarısız” olduğunu ve ancak düşük ücretli işlere girebildiklerini gösterdiğini belirterek, bu durumun gerekçesi olarak akademik yayınlarla desteklenen birkaç argüman geliştiriyor.

Çeşitli araştırmalara referans vererek geliştirdiği bu argümanlar epey ilginç. Erkek çocukları stres unsurlarına karşı “nörobiyolojik olarak” daha hassas oldukları için, bekar anneler tarafından yetiştirilen erkek çocuklarının doğaları gereği kız çocuklarından daha fazla psikolojik zorluklar yaşadıkları tespit edilmiş. Bu yüzden, erkek çocukları-

nın aldıkları bakımın gelecekte iş gücü pazarına katılım ve yetenek geliştirme konusunda daha önemli olduğunu belirtiyor.

Diğer yandan, evliliğin erkeklerin agresifliğini azaltma ve erkeklerin aile ve toplumsal ilişkilere odaklanma olanağını arttırdığını, ancak özellikle düşük gelir gruplarında yukarıda sayılan nedenlerle kendilerini geliştiremeyen erkeklerin evliliklerini aldatma, madde bağımlılığı ve aile içi şiddet gibi nedenlerden dolayı yıktıklarını belirterek bunun da bir kısır döngü oluşturduğunu ekliyor. Kadınlar ise kendi kariyerlerini geliştirirken aynı zamanda kendilerinden daha az eğitilmiş, daha az akıllı ve daha başarısız erkeklerle evlenmek istemediğinden; evlenmemiş, iş bulamamış başarısız erkeklerin sayısı giderek artıyor diye de belirtiyor. Trump'ın yükselişini ise bu "başarısız" erkeklerin sağ popülizme yakın olmasıyla ilişkilendirmek istiyor.

Bir diğer konu da yeni oluşan hizmet sektörü mesleklerinin sosyal beceriler gerektirmesi. Kadınlar sosyal ve duygusal zekaları daha yüksek olduğu için bu sektörlerde yükseliyor. Erkekler ise testosteron seviyesinden kaynaklı biyolojik sebeplerden dolayı bu işlerde pek de başarılı değil. Erkeklerin büyüyen hizmet sektöründe iki nedenle daha fazla yer almadığına dair de bir bilirkşi görüşüne referans veriyor: Bunlardan ilki bu işlerde daha yüksek ücretler ve daha fazla güvence olsa erkeklerin de bu işlerle ilgilenebileceği, ikincisi ise kadınların kültürel ya da genetik nedenlerle yüksek statüdeki insanlara "hizmet etmeye" daha yatkın olması.

Yazının özü ise, Trump'ın çocuk bakımı ve annelik iznini arttırmaya ilişkin politikalarının bu gerçeklerden yola çıkarak belirlenmiş olabileceği, bu politikaların "başarısızlık" hissi içindeki erkek seçmenlerde oy olarak karşılık bulmuş olabileceği. Sonundaki sorusu ise enteresan: "Sağcı rejimlerin eskiden beri kadınları geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine itme amacı vardır. Burada da olan şey bu mu? Yoksa daha az kötücül ve çok daha önemli bir konu mu?"

Benim "kötücül" olarak anladığım kadarıyla bu yazının özeti şöyle: "Doğaları gereği başarılı olmak için hayatları boyunca anne ve eş yoluyla bakıma ihtiyacı olan, sosyal zekaları zayıf beceriksiz erkekler ile doğaları gereği hizmet etmeyi ve bakım vermeyi seven kadınlardan oluşan bir toplumun ihtiyaçlarına dikkat çeken başarılı bir siyasetçi olarak Trump."

ABD'de Trump siyasetine karşı yükselen güçlü kadın hareketine Trump ve kabinesinin yaklaşımı "kadın dediğin yerini bilsin" tadındayken, "demokrat" bir erkeğin konuyu bu şekilde ele alış dikkate değer. Seçilen akademik yayınların ideolojik söylemlerinin yanı sıra bir araya getirilmiş biçimleri, bilim destekli yüksek inandırıcılık düzeyi ile oluşturulan hikaye, beyaz, eğitilmiş ve başarılı heteroseksüel erkek okurlarını epey memnun etmiştir diye tahmin ediyorum.

Amerika'nın aşırı muhafazakar, anti-feminist radyo programı *The Rush Limbaugh Show*'da ise bu yazıya cevaben aşağı yukarı: "Erkekliğimize laf ediyorlar, yazdıkları gerekçeler de palavra, erkeklerin bu durumunun suçlusu kahrolası feminist harekettir" gibi bir değerlendirme yapıyor. En azından kadınların yükselişinde feminist harekete referans

verdiği için teşekkürler.

Bu yazı bana 2015 yılında *Yeni Şafak* gazetesinde İsmail Kılıçarslan'ın yazdığı "Neşeli dindar kızlar, mutsuz İslamcı delikanlılar" yazısını hatırlattı. Yukarıdaki yazıyla ortak konusu, erkeklerin "başarısızlığını" gündeme getirmesiydi. Bu yazıda da dindar kızların dindar erkeklerle göre çok daha mutlu, pozitif, kendini geliştiren tutumlar sergilediği, genç dindar erkeklerin ise oturdukları yerden dünyayı kurtarma sohbetleri yapan ancak mutsuz ve hayata karışmayan bir yaşam sürdüğü anlatılıyor. Bunun gerekçesini ise şöyle ifade ediyor:

Peki, bu makas farkı nereden kaynaklanıyor? O konudaki fikrimi de yekten söyleyeyim: En çok pek muhterem hocalarımızdan... İslamcı delikanlılara gaz vermeye bayılan hocalarımız çocuklarımıza durmadan 'olmayan bir sosyolojinin içinden' anlatıyorlar. 'Erkeklerin üstünlüğü' meselesinden işe başlayan bu muhteremler, öyle bir 'ideal eş' tarifi yapıyorlar ve bunu yaparken delikanlılarımızı öyle bir uçuruyorlar ki... Sanırsınız bizim toplasan üst üste yirmi kitap okumamış, üç cümleyi yan yana koyup derdini anlamlı bir bütün olarak anlatmayı beceremeyen delikanlımız dünyanın en mühim insanı. Kızlarımız ise, bu donanımlı delikanlılarımız için 'çocuk üretecek' birer işçi. Gazı alan delikanlı başlıyor asıp kesmeye. Öyle bir anlatıyor ki... Sanırsınız bu pek muhterem hocalarımızın tarifine uygun giyinmeyen kızlarımız sapkınlaşmış durumdalar. Düşük belli kotla, kaslarını gösteren daracık tişörtle dolaşan dangoz, sarık takıp cübbe giyermiş havalalarına bürünüp veriyor veriştiriyor kızlarımıza.

Bu yazı da muhafazakar yazarlar ve işadamları arasında çeşitli tartışmalara neden oldu, erkeklere laf edilmesinden hiç hoşlanmayanlar, iyi eğitilmiş Müslüman kızların muhalif olduğundan yakınanlar oldu. Bu tespiti olumlu değerlendirerek bunun gerekçesini başörtülü kadınların uzun yıllardır verdiği çok yönlü mücadeleyle ilişkilendiren de oldu.

Erkeklerin "kötüye giden durumu" bağlamında geliştirilen yeni "makbul erkeklik" tanımları, toplumsal cinsiyet hiyerarşilerini yeniden kurmaya yönelik tartışmalar olarak değerlendirilebilir. Krizden kurtulamayan küresel ekonomi ile otoriter muhafazakarlığın önlenemeyen yükselişi, iş yapma biçimlerinde, ahlaki değerlerde, ilişki kurma biçimlerinde bazı değişimlere sebep oluyor gibi görünüyor. Gerekçelendirmeler ve makbüllük tanımları coğrafi, kültürel ve sınıfsal olarak değişirken, yarı gerçek yarı yalan bilgilerden güç alarak yeni düzene uygun erkek kimlikleri inşa edilmeye çalışılıyor gibi görünüyor. Bu konu uzun ve tartışmalı bir konu gibi duruyor¹. Ancak "erkeklik elden gidiyor" tartışmalarının ötesinde erkeklik hallerine ilişkin tartışmalar bugünlerde dünyayı anlamak için epey kıymetli.

1 Erkekliğin toplumsal olarak inşası ile ilgili Raewyn Connell'in "hegomonik erkeklik" kavramına bakmanızı öneririm.

Türkiye’de yaşamıyormuş gibi

Irmak Akman, irmak@de-da-dergi.com



Çizim: Pınar Dönmez

yaptığımız suya sabuna dokunmayan işleri daha bir gönül rahatlığıyla yapabilir, suya sabuna dokunmayan hayatımızı daha bir gönül rahatlığıyla yaşayabilirdik.”

Etrafımızda sanki Türkiye’de yaşamıyormuş da İsveç’te yaşıyormuş gibi davranan pek çok insan var. Bu insanlar dergi çıkarıyorlar. Ben de şu elinizde tuttuğunuz dergiyi çıkarttığım ve içinde ne olması ve ne olmaması gerektiğine kafa yordüğüm için size

Alain de Botton’un kurucusu olduğu Hayat Okulu’nun (School of Life’i niye Hayat Okulu diye çevirmediler bilmiyorum, herhalde hitap ettikleri kesimin “Hayat Okulu”na gitmeyeceğini düşündüler) hazırladığı dört buçuk dakikalık bir video var. Videonun başlığı, “Are you romantic or classical?” Türkçe’ye “romantik misiniz, realist mi?” diye çevrilebilir. Romantiklerin ve realistlerin düşünce tarzını anlatan videoda özellikle haklı bulduğum şöyle bir tarif var: “Romantikler dünyayı daha iyi yönde değiştirmeye çalışırlar, realistler ise risklerin gerçekleşmesini engellemeye.”

2013 yılında yazdığım bir yazıda tam da bundan bahsetmişim: “İnsanın doğru bildiklerine daha yakın bir düzen kurmak için çalışmak gibi bir sorumluluğu var mıdır? Yoksa tüm bu karmaşanın içinde bir kazık, bir bela bana isabet etmesin diye mücadele etmek yeterli midir? Mesela ezkaza İsveç’te doğmuş olsak şu anda

birkaç dergi örneği üzerinden açıklamaya çalışayım. Bu dergiler, size Türkiye’de yaşadığınızı unutturabilirler (ve belki de okuyanların amacı budur). Ücretsiz dağıtılanlardan aklıma ilk gelenler *Bantmag*, *XOXO the Mag*, *Calling Mag* ve *Based İstanbul*. Bu dergiler Türktür, röportaj yaptıkları müzisyenlerin, tasarımcıların, güncel sanatçıların ve oyuncuların da isimlerinden (geçmişte ya da şu anda yurtdışında yaşasalar da) Türk olduklarını anlıyoruz. Ama bu dergilerin dilini ve bu insanların isimlerini İngilizce yapsanız, bir Avrupa ülkesinde kesinlikle sırtmaz. Zaten onları Avrupai kafelerde okuduğunuz için kendinizi gerçekten bir Avrupa şehrinin sanatçıların ve hipsterların yaşadığı bir mahallesinde zannedebilirsiniz. Bu dergiler, konu yaptıkları insanlardan bir deha gibi, bu insanların yaratımlarından bir deha ürünü gibi bahseder, ama durum gerçekten böyle midir, yoksa kapalı devre bir “körlerle sağırılar birbirini ağırlar” durumuyla mı karşı karşıyayız, emin değilim. Bu dergilerden herhangi bir tanesi elinize geçerse ve biraz göz gezdirirseniz ne demek istediğimi anlayacaksınız.

Bir de hali-vakti yerinde aileler var. Benim de küçük bir oğlum olduğu için pek çok anneyle gerçek hayatta ya da Internet üzerinden iletişim halindeyim. Herkes 2-3 yaşındaki çocuklarına İngilizce öğretebilmek peşinde. Anadili İngilizce olan bakıcılar, au pair’ler, sadece İngilizce eğitim veren anaokulları filan derken en acayip örneği dün akşam Facebook’taki Araştıran Anneler grubuna gelen bir mesajda okudum. (İmla hataları mesajın yazarına aittir.)

Kafam hiç bu kadar karışmamıştı, tavsiyelerinize ihtiyacım var.. Eşim yurtdışında doğmuş büyümüş bir kişi dolayısıyla İngilizce’si de Türkçe’si de süper. Ben ise 15 sene kadar dışarıda yaşadım, yani ingilizcem iyi... Oğlumda ingilizceyi anadili gibi konuşsun diye Türkiye’de yaşıyor olsak da sürekli ingilizce konuştuk onunla. Okulu da ingilizce eğitim veriyor, dolayısıyla 4,5 Yaşında olmasına rağmen Türkçe’si yaşlılarına oranla geride..kısacası Türkiye’de deyiz nasıl olsa Türkçe öğrenecek dedik ve sürekli ingilizceye odaklandık... Şimdi ise okul tanıtım çalışmalarında Türkçe si iyi olmadığı için uyarılıyoruz.mesela rehber öğretmenlerden birisi hemen evde Türkçe konuşmaya başlamamız gerektiğini aksi takdirde anasınıfında hem akademik hem de sosyal problemler yaşayacağımızı söyledi. Oğlumun şimdiye kadar hiç bir sağlık yada davranışsal problemi olmadığından inanılmaz rahatsız oldum bu konuşmadan.... Fakat sanırım aynı konuşma birden fazla okul tanıma çalışması sırasında da yapılacak...

Dün doktorumuza kulak ağrısı nedeniyle gittik ve bende fırsat bu fırsat bir de doktoruma sorayım dedim...yorum rehber Öğretmenin tam tersine ingilizce konuşmaya devam etmemiz. Oğlum Davranışsal olarak çok sağlıklı bir çocuk olduğu, zaman geçtikçe Türkçe nin de gelişeceği doğrultusunda...

Aranızda benim durumumda olan var mı? Acaba pedogog a mi gitmeli? Okul Tanıma çalışmaları gözlemlerine ne kadar güvenmeli? Fikirlerinizi almak istedim.

Bu ekstrem bir örnek gibi görünse de, kalburüstü semtlerde yaşayan anne-babaların çoğunun bu kafada olduğunu, Türkiye’de yaşasalar da kendilerine Türkiye’de yaşamıyormuş gibi bir dünya kurduklarını, evlere ve araçlara para döktükleri gibi okullara da para döktüklerini, kendi rahatları yerinde olduğu için Türkiye’yi terk etmek istemeseler bile çocuklarını ilk fırsatta yurtdışına göndermek istediklerini gözlemliyorum. İyi ihti-

malle bu çocuklar anne babalarının lüks, rahat ve materyalist yaşamına burun kıvrıp yurtdışında tasarım okullarında okuyacak, hipster mahallelerde pahalı evler tutacak ve Türkiye'deki dergilere röportajlar verecekler.

Sapiens kitabında Yuval Noah Harari, millet, adalet, liberal hümanizm ve insan hakları kavramlarının insanların kurgusu olduğunu söylüyor; çıplak gerçek bu tabii ki. Bunların hiçbirisi doğa yasaları değil, insanlar onlara inandığı için, ancak onların zihinlerinde varlar. Adalet dünyanın hiçbir yerinde tesis edilebilmiş değil; adaletsiz ayrımcılık dünyadaki tüm toplumlarda gözleniyor. Sonra millet kavramını ele alalım: Benim Türkiye'de doğmuş olmam hayatımı, seçimlerimi neden etkilesin ki? Bundan etkilenmemek gibi bir şansım varsa, etkilemesine neden izin vereyim (ya da veriyorum)?

Hümanizme gelecek olursak, Harari hümanizmi dinler arasında sayıyor ve hümanizmin kökenini tek tanrılı dinlerde aramamız gerektiğini söylüyor. Diyor ki, her bireyin özünde değerli olduğuna dair (mesela acı çeken hayvanlara kayıtsız kalırken acı çeken insanlar için üzülmemizi haklı çıkaracak) bilimsel bir bulgu bulunamamıştır.

Günümüzün en önemli hümanist mezhebi, “insanlık”ın en temel özelliğinin bireysellik olduğunu, bu yüzden de birey özgürlüğünün kutsal olduğuna inanan liberal hümanizmdir. Liberallere göre insanlığın kutsal niteliği her bir *Homo sapiens* bireyin içinde yer alır, birey olarak insanların içindeki bu öz dünyaya anlam katar ve tüm ahlaki ve siyasi otoritenin de kaynağıdır. Bu yüzden, etik veya siyasi bir ikilemle karşılaştığımızda kendimize dönerek iç sesimizi dinlemeliyiz, yani insanlığın sesini. Liberal hümanizmin temel ilkeleri, içimizdeki bu sesi dışarıdan müdahalelere ve gerçekleşebilecek zarara karşı korumaktır. Bu ilkelerin oluşturduğu bütüne “insan hakları” diyoruz.

Bu ilkeler, liberallerin, örneğin işkenceye ve idam cezasına karşı olmalarının sebebidir.

...

Liberal hümanizm insanları kutsallaştırırsa da Tanrı'nın varlığını yok saymaz, hatta tek tanrılı inançlar üzerine kuruludur. Her bireyin özgür ve kutsal bir doğası olduğuna ilişkin liberal inanç, özgür ve ebedi bireysel ruhlara inanan Hristiyanlıktan doğrudan miras alınmıştır. Ebedi ruhlar ve yaratıcı Tanrı dışarıda bırakılınca, liberaller için birey olarak Sapienslerin nesinin bu kadar özel olduğunu açıklayabilmek giderek zor hale gelmiştir. (sf. 230-231)

...

İnsan organizmasının işleyişini inceleyen bilim insanları, ruh diye bir şey bulamamış ve giderek, insan davranışının hormonlar, genler ve sinapslar tarafından yönlendirildiğini, iradenin o kadar da etkili olmadığını iddia etmişlerdir. Davranışı belirleyen bu güçler şempanzeler, kurtlar ve karıncalarda da aynıdır. Hukuki ve siyasi sistemlerimiz bu uygunsuz keşifleri genelde görmezden gelir. Samimi olarak merak ediyorum, biyoloji bilimiyle hukuk ve siyaseti ayıran duvarları daha ne kadar koruyabileceğiz? (sf. 236)

Harari sanırım bu bilimsel bulgular ışığında insanlara nasıl değer veriyorsak hayvanlara ve diğer canlılara da aynı şekilde değer vermemiz gerektiğini savunuyor, ancak bu bilimsel bulgular ters tepip insanların acılarına da hayvanların acılarına olduğu gibi kayıtsız kalınmasına yol açabilir. Ama bu bir başka yazının konusu.

Peki biz romantik hümanistler, devletimiz vatandaşlarının hakkını yediğinde neden bu kadar üzülmüyoruz, öfkeleniyoruz? Yenen bizim hakkımız değil. Tabii ki her gün sokakta bir sürü abuklukla karşılaşılıyor ama henüz bir patlamada ölmüş değiliz, tanıdığımız kimse şehit düşmedi, Güneydoğu'daki sokağa çıkma yasakları sırasında öldürülenler arasında tanıdığımız kimse yoktu, hapse atılmadık (ama tanıdığımız, sevdiğimiz insanlar tutuklanıyor ve bir iddianame bile olmadan aylarca hapisteye kalıyor, o ayrı), yıllarca emek verdiğimiz işimizden atılmadık, çocuğumuz çocuğumuz istismara uğramadı. Çocuklarımızı özel okullara gönderiyor, özel hastanelere gidebiliyoruz. Haksızlığa karşı neden öfkeleniyoruz? Kendi başımıza da gelebilir diye mi korkuyoruz? Yoksa haksızlığa öfkelenmek için haksızlığı görmek yeterli mi? Yoksa aslında bizim de mi hakkımız yeniyor? Hapisteki gazetecileri okuyamadığımız, siyasetçileri meydanlarda ya da televizyonda göremediğimiz, işinden edilen akademisyenleri dinleyemediğimiz için aslında bizim de mi hakkımız yeniyor? Ama öfkemizin sebebi bu da değil bence. Yapılan haksızlığın kendisi, tek başına öfkelenmemize yetiyor.

Millet, adalet, insan hakları kavramları insanların icat ettiği ve dünyada tesis edilmesi imkansız birer kurguysa, Türkiye'de insanların hakkının hukukunun gasp edilmesine hiç ses çıkarmayıp, sanki Türkiye'de değilmiş gibi yaşamlarını sürdürenler aydınlanmış ve dünyayı olduğu gibi kabul etmiş realistler midir? Aslında onlar da bizler gibi üzülmüyor, öfkeleniyor, ama korktukları ve riskleri engellemeye çalıştıkları için mi ses çıkaramıyorlar, yoksa gerçek bir kayıtsızlık halini, her zaman kayıtsız kalamasalar bile gerçek bir sorumsuzluk hissini yakalamayı başarmışlar mı?

Harari her bir bireyi diğerlerinden ayıran bir özü, bir ruhu olduğunu kabul etmiyor. Romantiklerin hormonları, genleri, sinapsları realistlerinkinden farklı mı çalışıyor? Bilmiyorum. Ama yaşam ve yetiştiriliş tarzı ile siyasi tercihlerinin benimkine benzediğini bildiğim bazı insanlara, en az benzemeyenler kadar yabancı hissediyorum.

Bitcoin, kripto para ve dışlayıcılığın varoluşsal krizi

Aylin Yardımcı, aylinyrd@gmail.com



Çizim: Elif Mercan

Birkaç yıldır küresel finansal sistemin üzerinde bir hayalet dolaşıyor, bitcoinin (veya kripto para birimlerinin) hayaleti. Bu hayaletin hedefi, para birimlerinin tabi olduğu merkezizeti ortadan kaldırmak ve parayı bağımsızlaştırmak. Yazıya aşırı kullanılmaktan aşınmış bu Karl Marx alıntısıyla başlamamın sebebi entelektüel pozculuk değil, yazının konusu olan bitcoinin yaratıcısının gerçekten bir tür hayalet olması. En popüler kripto para birimi olan bitcoin, kendisini Satoshi Nakamoto adıyla tanıtan gizemli bir (veya birden fazla) yazılımcının icadı. İsim kulağa Japonca gibi gelse de bu kişi veya

grubun uyuğu veya diğer özellikleri hakkında hiçbir şey bilinmiyor. Bitcoin kağıt para gibi fiziksel varlığı olmayan, düşük işlem ücretleriyle elektronik ortamda hızlı şekilde değiş tokuş edilebilen bir para birimi. Geleneksel parayla arasındaki en önemli fark, arkasında merkezi bir otorite bulunmaması. Ulusal para birimleri bağlı oldukları merkez bankalarının para politikaları etkisinde değer değişimi yaşama olasılığına açırken, tamamen bağımsız olan bitcoinin değerini belirleyen tek şey kullanıcılarının harcama davranışları.

Satoshi'den 2011 yılından beri hiçbir online platformda haber alınamamış, fakat yüzbinlerce bitcoin'e sahip olduğu için şu anda milyarder olduğu tahmin ediliyor. Anonim, gayriresmi ve merkeziyetsiz bir yapıyla ortaya çıkan bitcoin projesinin bugün resmileşmiş tek yüzü Washington DC merkezli Bitcoin Foundation. Bitcoin için standardizasyon ve koruma sağlama hedefiyle yola çıkan bu vakfın kurucu üyelerinden biri Gavin Andresen, yani Satoshi'nin ortadan kaybolmadan önce bayrağını devrettiği isim. Andresen şimdilik bitcoin projesiyle ilişkilendirebileceğimiz bir numaralı kişi.

Arkasında bir merkez bankası bulunmadığı için, bitcoinin volatilitesi ulusal para birimlerine kıyasla çok daha yüksek. Örneğin 2010 yılında bitcoin kullanılarak yapılan ilk işlemdeki değeri 0.01 doların altındayken, bu yazının yazıldığı tarih ve saat itibarıyla bir bitcoinin karşılığı tam 1022 dolar. Bitcoinin değeri bu sene 3 Mart'ta ilk kez olarak altını geçti, 7 Mart'ta da tarihinin en yüksek seviyesi olan 1327 ABD dolarını gördü. Avrupa merkezli ilk bitcoin borsası Bitstamp verilerine göre, bugün dolaşımdaki tüm bitcoinlerin toplam değeri 14 milyar doları geçiyor.

Peki bitcoin nasıl çalışıyor? Bunu kendi amatör cümlelerimle özetlemeye çalışmak yerine Bitcoin Project'in kendi sayfasındaki (bitcoin.org) Türkçe açıklamayı alıntılıyorum:

Bitcoin ağı "blok zinciri" [blockchain] adı verilen bir ana hesap defterini [ledger] paylaşır. Bu defter yapılan tüm işlemleri kapsar ve kullanıcının bilgisayarının bir işlemin geçerliliğini doğrulamasına izin verir. Her işlemin gerçekliği gönderen adrese karşılık gelen sanal imzalarla korunur ve tüm kullanıcıların kendi Bitcoin adreslerinden bitcoin gönderebilmelerine izin verir. Ayrıca, herkes özel donanımların işlem gücü yardımıyla işlemlerin işlenmesine yardımcı olabilir ve karşılığında bitcoin şeklinde bir ödül alabilir. Buna genelde "madencilik" denir.

Bahsedilen bitcoin madenciliği, kripto parayı geleneksel paradan ayıran en önemli özellik olan merkeziyet eksikliğinin bir ödülü gibi düşünülebilir. Geleneksel finansal sistemde para merkez bankaları tarafından üretilir ve üretilen paranın değeri de bu merkez bankalarındaki rezervler tarafından belirlenir. Fakat bitcoinin bağlı olduğu merkezi bir kuruluş olmadığı için, değeri yalnızca piyasadaki miktarı tarafından belirleniyor. Piyasadaki miktarı da kullanıcıların madencilik yaparak ne kadar bitcoin ürettiğine bağlı olarak şekilleniyor. Yani bitcoin madenciliği yapmak isteyen herkesin açık kaynaklı yazılımlardan faydalanıp, gerekli matematiksel hesaplamaları çözmesi ve böylece bitcoin üretmesi mümkün. Böyle basitçe açıklanabilse de bitcoin madenciliği kolay bir iş değil, çünkü bunun için hem ciddi bir donanım gücüne hem de teknik bilgi birikimine ihtiyaç var. Yine de, üretilebilecek maksimum bitcoin için bir tavan sayı var.

Tüm madencilik imkanları kullanılsa dahi 21 milyondan fazla bitcoin üretilmiyor, bunun da bitcoini tasarlayan Satoshi'nin geleneksel finansal sistemdeki enflasyon problemine getirdiği bir çözüm olduğu tahmin ediliyor.

Blok zinciri teknolojisi

Kripto para birimleri için belkemiği işlevi gören blok zinciri teknolojisi, yalnızca bitcoin ve benzeri para birimleriyle işlem gerçekleştirilmesini mümkün kılmıyor, aynı zamanda mevcut finans sistemiyle ilgili verimsizlikleri ortadan kaldırma potansiyeli de taşıyor. PwC'nin 2014 yılında finansal hizmetler sektöründeki tehditler üzerine hazırladığı raporda paylaşılan verilere göre, ödeme ağları, borsalar ve para transfer hizmetleri gibi finansal araçların yüzde 45'i ekonomik suçlar dolayısıyla zarar görüyor. Aynı raporu kaynak gösteren 1 Mart tarihli bir *Harvard Business Review* makalesi, raporun ön plana çıkardığı istatistikleri temel alarak, mevcut finansal sistemin bu kadar verimsiz olmasının üç ana sebebini bürokrasi, merkeziyet ve dışlayıcılık olduğunun altını çiziyor. Buna göre, sistemdeki eski usül formaliteler yeni bir dijital kılıf altına girerek verim düşürmeye devam ediyor ve yaygın merkezilik, hem sistemin kendini yenileyebilmesini hem de gelişmelere ayak uydurmasını engelliyor. Sistemin dışlayıcı eğilimleri ise milyarlarca insanı temel finansal araçlardan mahrum bırakıyor. Bugün banka hesabı dahi bulunmadığı için modern finansal sistemin dışında kalan 2.5 milyar insan olduğu tahmin ediliyor.

Blok zinciri devrimi ise, finansal hizmetlerdeki verimliliği düşüren tüm bu nedenleri ortadan kaldırabilecek bir yenilik vaat ediyor. Bu teknoloji sayesinde tüm menkul değer işlemleri güvenli ve anonim şekilde kayıt altında tutulabiliyor ve böylelikle dünya tarihinde ilk kez, birbirini hiç tanımayan kişi veya taraflar arasında anlaşmalar ve finansal işlemler gerçekleşebiliyor. Daha da önemlisi, bankalar, derecelendirme kuruluşları ve devlet kurumları gibi aracı odaklar olmaksızın, doğrudan değer üretilabiliyor.

Blok zinciri teknolojisinin ne kadar büyük bir dönüşümün kapılarını araladığı, Paul Vigna ve Michael J. Casey'nin "*Cryptocurrency: How Bitcoin and Digital Money are Challenging the Global Economic Order*" (Kripto Para Birimi: Bitcoin ve Dijital Para Küresel Ekonomik Düzeni Nasıl Değiştiriyor) kitabında yapılan bir Medici benzetmesiyle şöyle özetlenmiş:

Bugün para ve menkul değer alışverişinde kullandığımız sistemin kökleri, bankaların Avrupa ekonomisinde üstünlük kazanmaya başladığı döneme ve Floransa Rönesansı'nın öncülerinden Medici ailesine uzanıyor. Eğer günümüz terimleriyle konuşacak olursak, toplumun hayati bir ihtiyacını keşfedip buna çözüm sağlayacak bir sistem geliştiren bu ailenin, teknolojiye yön veren radikal düşünürlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu kişiler, birikim yapanlar ve borç almak isteyenler arasında aracılık yapmanın bir yolunu buldular ve sermaye ihtiyacı olanları, borç verecek ekstra sermayeye sahip olanlarla buluşturdular. Ancak bu buluşma elbette bir ücret karşılığında gerçekleşecekti. Bu değiş tokuş, bugün bir Silikon Vadisi yatırımcısının "network verimliliği" olarak adlandıracağı bir sistemin daha da dramatik bir versiyonuna benziyor.

Bahsedilen örneğe göre, toplumdaki borçların ve alacakların tek bir bankanın hesap defterinde kayıt altına alınarak buluşturulması, ekonominin daha verimli işleyebilmesi için ihtiyaç duyulan güveni tesis etmişti. Her gün daha fazla kullanım alanı bulmaya başlayan blok zinciri teknolojisi ise, bu verimliliğin sağlayıcısı olan güveni, aracı kişi ve kuruluşların tekelinden kurtarıyor. Böylelikle daha fazla insanın, aracı sistemlere daha az masraf yaparak para alışverişinde bulunabilmesini sağlıyor. Belki hepsinden daha önemlisi, mevcut finansal sistemin dışlayıcı ve bürokratik yapısına meydan okuyarak, dahil olamayan insanları da bu sistemin içine entegre etmeyi başarıyor.

Yasadışılık algısı

Bitcoin bazıları için paranın evrimindeki üst bir safhadan ziyade, kaygı duyulması gereken bir yasadışılık kaynağı. Bunda şüphesiz ünlü illegal alışveriş sitesi Silk Road'un katkısı büyük. Özünde online bir kara borsa olan ve internetin dark web olarak adlandırılmış, erişilmesi teknik açıdan karmaşık ve zor kısmında ortaya çıkan bu sitede 2011'den beri uyuşturucu, sahte belge ve kiralık katil gibi yasadışı ürün ve hizmetler alınıp satılıyor. Sağladığı anonimlik dolayısıyla bu alışverişlerde bitcoin kullanılması, bitcoinle ilgili olumsuz bir algı oluşturuyor. Silk Road, FBI tarafından 2013 ve 2014 yıllarında iki kez kapatılmış olmasına rağmen, üçüncü bir sürümünün tekrar açıldığı biliniyor ve bu sürüm şimdilik hala aktif.

Türkiye'nin yakın geçmişte yaşadığı siyasi çalkantılarda bile kripto parayla ilişkilendirilen yasadışılık algısından izler görmek mümkün. Örneğin 15 Temmuz darbe girişiminin ardından yapılan operasyonlarda, FETÖ adına faaliyette bulunan şirketlerin kripto para birimleriyle gerçekleştirdiği yüklü miktardaki işlemlerin peşine düşülmüş ve konuyla ilgili olarak Mali Suçları Araştırma Kurulu da bir rapor hazırlamış. 17 Ağustos 2016 tarihli bir *Sabah* gazetesi haberinde, "dijital para devrede" alt başlığıyla şunlar aktarılıyor:

Dijital para kullanımında kimlik bilgileri izlenirken, kullanıcıların kendi aralarında yaptıkları transferler takip edilemiyor. Yetkililer, FETÖ'nün özellikle son 7-8 yıldır resmi para birimlerine alternatif olarak geliştirilen kripto, dijital para birimlerini de kullandığına dikkat çekerek, "Kara paranın önemli bölümünü bu yolla akladılar. Farklı web siteleri üzerinden komisyon karşılığında yapılan bu transferlerin takibi çok zor. Ancak kişi bilgilerine ulaşılabilir" değerlendirmesini yaptı.

Tüm bu örneklerle rağmen, ortaya çıkan yeni teknolojilerin ilk etapta yasadışı faaliyetler için cazip bir alan oluşturması aslında yeni veya şaşırtıcı bir tecrübe değil. Devlet gözetimi olmadan bilgi alışverişinde bulunulabilen veya ödeme yapılabilen tüm yeni mecralarda benzer tehlikeler yaşanmıştı - ki bildiğimiz anlamıyla internetin ta kendisi de aslında buna dahil. Yasadışı faaliyetlerin yer edindiği tüm mecralarda olduğu gibi kripto para kullanımında da, koruma veya denetleme mekanizmalarının yavaş yavaş ortaya çıkması kaçınılmaz. Bitcoin ve diğer kripto para birimlerinin alınıp satılabildiği online servislere kaydolurken bazı kimlik veya güvenlik bilgilerinin istenmesi, asgari düzeyde de olsa bu tür denetlemelerin ortaya çıktığının küçük bir örneği.

Ayak uydurmaya çalışanlar

Dijital para birimlerinin gelip geçici bir teknoloji trendi olmadığı ve muhtemelen mevcut ekonomik düzenin geleceğini şekillendireceği, devletlerin ve büyük şirketlerin de dikkatini çekmiş olacak ki, son yıllarda konuyla ilgili önemli atılımlar meydana geliyor. Örneğin dünyanın en eski merkez bankalarından biri olan İsveç Merkez Bankası Riksbank, iki yıl içinde e-krona adında bir dijital para birimi üreteceğini duyurdu. 15 Kasım 2016 tarihli bir *Financial Times* haberinde sözlerine yer verilen Riksbank genel müdür yardımcısı, bu adımın ardındaki en önemli sebebin İsveçlilerin nakit kullanımındaki yüzde 40'lık düşüş olduğunu söylemiş ve eklemiş: “Bu karar 300 sene önce hayatımıza giren kağıt banknot kadar büyük bir devrim olacak.” Buna ek olarak dört büyük bankanın da (UBS, Deutsche Bank, Santander ve Bank of New York Mellon) dijital para birimi geliştirmek için işbirliği yapma kararı aldığı biliniyor.

İsveç Merkez Bankası ve diğerlerinin üretimine geçmeyi planladığı dijital para, geleneksel para ve kripto para arasında şifreleme ve depolama açısından farklar var. Sanal ortamdaki yasal para, asla nakde çevrilmese dahi, kağıda basılmış ve fiziksel karşılığı olan itibari parayı temsil ediyor. Dijital para birimi ise, kağıda basılmış bir karşılığı olmayan, yalnızca bir sabit sürücüde veya dijital bir bellekte karşılığı olan parayı temsil ediyor. Kripto paranın farkı ise, kriptografik bir algoritma kullanılarak yaratılmış, hem sanal hem de dijital özellikte bir para olması. Kripto paranın “basılması” mümkün değil. Bu paranın bir biriminin karşılığının temsil edilebilmesi için, şifrelenmiş algoritmasının bilgisayar gücüyle çözülmesi gerekli. Kripto para birimleri genelde “coin” olarak adlandırılıyor. Bitcoin, yüzlerce farklı kripto para biriminden en yaygın olanı. Diğer popüler kripto para birimleri arasında en çok kullanılanlara örnek olarak da Litecoin ve Ethereum var.

Kayıtsız kalanı yakacak bir ateş

Kripto paranın yükselişi ve yaygınlaşmasının geleceği nasıl şekillendirebileceğiyle ilgili bahsedebileceğim bir sürü heyecan verici ihtimal var. Ancak bu ihtimaller denizinde beni en çok umutlandıranlardan biri sanırım şu: kripto para, yalnızca köhnemiş finansal sistemimize değil, kadınları 21. yüzyılda hala orta çağ kanunlarıyla yaşamaya mahkum eden gerici kültürle karşı da bir savaş başlatacağa benziyor. Kendi paralarını kazanıyor olsalar dahi bu parayı yönetme özgürlüğünden mahrum bırakılmış milyonlarca kadın var. Bunlardan biri Afganistanlı Parisa Ahmedi, hikayesi ise Vigna ve Casey'nin kitabındaki açılış anekdotunda anlatılıyor. Afganistan'ın Herat kentinde bir kız lisesinde okuyan Parisa, kız öğrencilere internet ve sosyal medyaya ilgili beceriler kazandırmayı amaçlayan ABD destekli özel bir eğitim girişimine 2013 yılında kaydolmuş. Film *Annex* adlı bu girişim, sinema üzerine içerik üreten 300 bin blogger'a para ödeyerek destek olan bir platform. Kendisi de sinemayla yakından ilgilenen Parisa, bu platformun bir parçası olup izlediği filmlerle ilgili değerlendirmeler yazarak kendi parasını kazanmaya başlamış. Ancak Afganistan'da neredeyse hiçbir gencin banka hesabı olmadığı için ve geleneğe göre ellerine geçen paranın ailenin erkeği tarafından

muhafaza edilmesi gerektiği için, Film Annex'e kayıtlı Parisa gibi yedi bin Afgan genç kız blogger'ın kazandığı para ellerinden alınmış.

Film Annex'in New York'lu kurucusu Francesco Rulli, genç Afgan kızların yaşadığı bu problemi kabullenememiş ve bunu çözmek için blogger'lara bitcoin cinsinden ödeme yapmaya karar vermiş. Bitcoinler, evde internet erişimi olan herhangi biri tarafından oluşturulabilecek dijital cüzdanlarda depolanabiliyor ve ne bir banka hesabı, ne de kişinin erkek olduğuna dair bir kanıt gerektiriyor. Kullanıcısının kimlik bilgilerine, ismine veya cinsiyetine ihtiyaç duymayan bu ödeme sistemi, Parisa örneğinde de olduğu gibi, kadınların erkekler tarafından ekonomik baskı gördüğü, hatta finansal özgürlüklerinin gasp edildiği toplumlarda, erkeklerin denetimi olmaksızın kendi paralarını yönetebilme imkanı sunuyor.

Geleceği şekillendirmek açısından taşıdığı bu muazzam potansiyel, bitcoin projesinin bizi kültürel ve finansal çürümüşlüklerin içinden çekip çıkaracak bir tür Mesih gibi algılanmasına neden olabilir. Ancak mevcut finansal sistemin çarpıklıklarını oluşturan serbest piyasa kaynaklı etkenler, merkeziliğin ortadan kalktığı ve bağımsızlaşmış bir sistemi dahi tehdit edebilir. Kripto para her ne kadar merkeziliği azaltacak ve sistemi özgürleştirecek olsa da, kapitalizmin doğasındaki tekelleri eğilimlere karşı bağımsızlık kazanmış değil. Örneğin bitcoin ağını ve madenciliğini kontrol altına alabilecek kadar güçlü bilgisayar donanımı elde eden kişi veya kurumlar tekelleşerek bu sistemi de suistimal edebilir. İstismara ve tehlikelere açık olsa da, görünen şu: mevcut finansal sistemin bugüne dek gördüğü en büyük varoluşsal tehdit olan bitcoin projesi öyle kuvvetli bir ateş ki, ona kayıtsız kalanları yakacak, mahvedecek.

Minimalist bir hayata doğru: sosyal medya orucu

Melis Oğuz, *meloguz@gmail.com*



Çizim: Elif Mercan

Aslında hiç de böyle bir planım yoktu; zamanlaması dahi o kadar tesadüfî ki, bazen bilim insanı kimliğimle çelişircesine kadere inanasım geliyor. Bu yaz Viyana'ya gittiğim konferans sonrasında liseden bir sınıf arkadaşımın evinde misafirdim. Evi çok küçük ve çok uzun zamandır bu evde yaşıyor, evini değiştirmek istiyor, ama o kadar merkezi bir konumda yeni kiraya çıkmak finansal olarak külfetli. O da bu mekanın içerisinde kendine çözümler ararken, Marie Kondo ile tanışmış. İlgilisi muhtemelen bilecektir, Konmarie usulü ismini verdiği yöntem ile, Kondo yaşam mekanlarımızı toplayıp sadeleştirerek rahatlayabileceğimizi iddia ediyor. Bana da tavsiye etmişti, aklımdaki okuma

listemde yerini aldı kitap. Bu sırada Ahmet “şu kitaplarını ne zaman okuyacaksın?” diye dürtüklüyordu, ama buna cevabım “tamam, kafamdaki listedekileri de kuleme ekleyip sonra jengaya başlayabilirim,” oldu. Kule yıkılana kadar, oku Melis!

Böylece sonunda Türkçe’ye de çevrilmiş olan kitabı edindim ve tabii kulenin en üstünde yer almasından (bilimsel açıklamam bu; bir de kaderle ilgili olan bir açıklamam var, ama ben yazmayayım, siz o sessiz boşluğu doldurun lütfen) olacak, kulemi eritmeye bu kitaptan başladım. Sanırım Kondo, kitabı bitirmeden uygulamaya geçmemeyi daha doğru buluyor; ben de elimden geldiğince kitabın ileri bölümlerinde sadeleştirme egzersizlerime başladım, ama itiraf ediyorum, kitabın sonunu bekleyemeyecek kadar sabırsızdım. Keza kitabı elime her alışımda, bir öneri içeren her yeni satırda, ellerime hakim olsam, aklıma olamıyordum. Beynim neyi atacağına karar vermek için, onu oradan oraya koyuyor, olmuyor bunu şuradan şuraya taşıyordu. Eh, sonunda ben beynime yenildim, düşüncelerimin bir kısmını eyleme geçirdim.

Eyleme geçirdiğim düşünceler, soyut hallerinden daha da haz vericiydi; tek çare kitabı bir an önce bitirmektir ki kuralları daha fazla ihlal etmeyeyim. Öyle de yaptım. Kitabı bitirdim, hatta o da okusun diye çiziktirmelerim ve notlarımı da eklediğim haliyle Ahmet’e verdim ve vicdan rahatlığıyla daha da rahat toplamaya başladım evimi, içinde yaşadığım dünyamı.

Çok geç olmadan idrak ettim ki, içinde yaşadığım ve toplanması gereken tek dünyam fiziksel yaşam alanlarımdan ibaret değil. Bir de dijital dünyam var ve orası aslında evimden de, üniversitedeki çalışma alanımdan da karmaşık. İşin kötüsü yaşadığım fiziksel mekânı derlemek ve toplamak, sadeleştirmek çok daha kolay bir süreç. Kontrol bende. Tereddütlerimle, kararsızlıklarım da olsa, son sözü ben söyledim; kimseyi de üzüp kırmadım. He, pardon, babam masasını az daha başkasına verecektim diye biraz söylendi.

Sosyal medyayı da içeren dijital dünyamı sadeleştirmeye nasıl başlayacaktım? Düşün- senize size ulaşamadığınız merak edecek insanlara karşı sorumluluğunuzu, koyduğunuz ya da koymadığınız fotoğraflardan aslında hiç de ima etmediğiniz anlamlar çıkartan arkadaşlarınızı, son bildirisine yorum yazmadığınız için onunla ilgilenmediğinizi düşünen sevgilinizi (bu son savım, aslında kendime özeleştirimdir) nasıl hiçe sayar ve “ben dijital hayatıma çeki düzen vermeye karar verdim” dersiniz?

Bu fikir nedense öyle ağır basıyordu ki, sanki tüm dünyaya karşı sorumluyumşum da ben sosyal medya orucu tutarsam dünya dönmeyi bırakmışçasına, adım atmama engel oluyordu. Bu satırları okurken, “hıh, dünya senin etrafında dönmüyor ki! Bu ne ego!” dediğinizi duyar gibiyim. Çok da doğru diyorsunuz, ama denemek ister misiniz? Sosyal medya orucu tutmayı siz tasavvur edin şimdi; tut(a)mamak için bir sürü sebep saydınız değil mi? Sizin sebepleriniz benimkilerden daha geçerli geliyor kulağınıza, değil mi?

Bu ne ego yahu?!

Kendinizle yapacağınız bu çarpışmadan sonra zaten itiraf ediyorsunuz, her orucun

bir süresi var. İster güneşin doğuş ve batışına göre ayarlayın, ister belirli saatler ya da günler ile sınırlayın, bir başı ve sonu var ve oruç sonrasında sizi bekleyen “mükellef bir sofra(?)” Bu rahatlatıcı, eskiye her an geri dönebilecek olmanın verdiği güven duygusu ile, bir günlük sosyal medya orucu tutmaya karar verdim. Karar verdikten sonra, sadece üç kişiye haber verdim. Onların da Melis’in sosyal medyada çevrimiçi olmadığı bir günde dünyaları duracağından değil de, tedirgin olmasınlar diye.

Ve zaman geldi, çattı. Ezan okunmadı belki, ama alarmım çaldı. 00:00’da bilgisayarım ve telefonum dahil tüm elektronik aletlerimin wi-fi bağlantılarını ve hücresel veri kullanımlarını kapattım. Hatta bilgisayarımı hiç açmadım gün boyunca, telefonumu da çaldığı zaman dışında elime almadım. Kendimle başbaşa kaldım, biraz da babamla başbaşa kaldım. Çalışmak için bilgisayara ihtiyacım yokmuş, kitabım ve kalemim yetti.

Zaman daha yavaş aktı, biliyor musunuz? Belki buna inanmayacaksınız, ama çok uzun zamandır ilk defa 24 saat bana yetti. Tabii bunun altındaki gizli mesajları açıklamama gerek yok, değil mi? Ne kadar çok zamanı bilinçsizse öldürdüğümüzün, ama tam kelime anlamıyla öldürdüğümüzün, farkında bile olmadığımızı hatırlatmama gerek var mı?

Düşündüm, kendimle hesaplaştım, inancımı kuvvetlendirdim kendime tekrar. “Bağlımlı” olmamak ve olmadığını görmek, mutlu etti beni. Aramadım hiç sosyal medyayı, ne Whatsapp’tan mesaj yazmak istedim birisine, ne Instagram’daki fotoğraflarımı kim beğenmiş diye bakmak istedim. Anneme mesaj atmak yerine, aradım. Kardeşimle dedikodu yaptım.

Minimalizm ve minimal tasarım “trend topic”ler arasında yer aldığından, itici geliyor olabilir size de, bana geliyordu. Yine yeni bir hipster modası diye düşünüyordum. Her felsefi yaklaşımın popüler kültüre kurban edilişinden minimalizm de nasibini alıyor belki de. İlla bir akıma kaptırmanız da gerekmiyor kendinizi. Ama kendinizi unuttuysanız, belki kendi tecrübemi sizlerle paylaşmak, kendinizi hatırlamak için bir yolculuğa ihtiyacınız olduğunu hatırlatır size diye düşündüm.

Keza, bugün bencil olamıyorum. Oruç tuttuğumdan olsa gerek, daha çok önemsiyorum. Eskiden olduğu gibi.

Koca dünyalar ve küçük insanlar

Canan Gündüz, canangunduz@gmail.com

Film festivalleri ve ödül törenleri aracılığıyla seçkin olduğunu umduğumuz filmler hakkında ipuçları alarak izleme listelerimizi güncellediğimiz bir kış dönemini geride bıraktık (sevgili sinemaseverler diye bitirilesi bir cümleyle birlikte). Cemreler düştü, kağıt üstünde kış bitti, Virginia Woolf gibi ‘kimseye hiçbir borcumuz da yoktu belki ve öyleyse bir baharı hak ediyorduk’, ama olamadı. Denk geldiğim filmlerin çoğu da beklentimi karşılamadığı ya da üzerine yazılacak bir ilham bulamadığım için de sanırım bu yazı, hem bir şey yapmayan, hem başkalarının yaptığını beğenmeyen kişi homurdanmalarıyla geçecek. Memnuniyetsiz ifadeyle “Kim kesti bu saçı?” diye soran kuaför gibi olacağım. Meslektaşına ya kötü diyeceğim, ya eksik bulacağım. Yaşıtım kişi çocuksu olacak ya da hayat galesi olmayacak. Bir tanıdık daha doğduğu gün itibarıyla sahip olduğu olanaklardan ötürü hayata 5-0 önde başlamış olacak. Millet yata yata okuyacak, işi hazır olacak, kafaya bir şey takmadığı için neye üzüleceğinin farkında bile olmayacak, verileni güzelce yaşayacak. “Ba-yıl-dım lafına bayıldığımız doğrudur” ya da “bayılıyorsak meğer” gibisinden yorumlar yaparak mutlu olacak. Ama ben, ben yok mu ben, ne iyi mağdur olacağım, nasıl da mağdur, mükemmel olacağım. Anti-klişe timi asil üyesi ve kalipso kraliçesi olarak ritmik hareketlerle herkesi mutsuzluğa bulayacağım. Sonunda ise “Almanlıktan aldığım tadı hiçbir şeyden almadım” karikatüründeki Hitler gibi hissedecek ve size İsveç’te izlediğim Türk filminden ve de belki dönercilerden bahsedeceğim.



Reha Erdem’in son filmi “Koca Dünya” [Big Big World, 2016]’yı, İskandinavya’nın en büyük film etkinliği olan Göteborg film festivalinde izleme şansım oldu. Sinemanın, insanı birkaç saatliğine de olsa tüm gerçekliklerden koparıp başka bir boyuta götüren ve hafifleten büyüleyici etkisini hissettiren bir film oldu benim için. Hoş, huzurlu düzeni ve mükemmel insanı ile İsveç’in kısa bir süreliğine de olsa benim gerçeğim olmuş olması da, benim için bir yandan fazlaca gerçek dışıydı. Neyse ki gittiğimde valizim kayboldu da, mutluluğ geçişim ani olmadı.

“Koca Dünya”da, yetiştirme yurdunda beraber kaldıktan sonra yolları zorla ayrılan iki kardeş olan

Ali ve Zuhâl'in birlikte kaçış hikayesi anlatılıyor. Hansel ve Gretel'e serzenişte bulunduğu dair yorumlar da yapılmış. Kan bağlarından şüphe etmelerine karşın, Freudyen bir ilişkiye karşı farklı şekillerde iç savaşlarını veren kardeşler, hem birbirlerine, hem de doğaya sığınır. Eğlendirmeyen panayırdaki çocuk türkücünün çocukluğunun güzelliğini maskeleyen, çirkin makyajlı "koca dünya" tarafından unutulmayı umarlar. Seyirci, kimsesiz ve parasız iki çocuğun acımasız toplumun çarpıklıklarından kaçmaya çalıştığı bir dramı izlemeyi kabullenmişken, müthiş bir doğada kendilerine yeni bir dünya yaratan Mi-mi ve Kum-kum'un başına gelen doğaüstü olaylar ile şaşırmaktadır. Aile sevgisinin yokluğu ve bu yokluğun bedeli ile yüzleşme ise, ormanda geçmişten izler kadar kendilerini de aramak uğruna yollarını kaybedenlerin aynalarından yansıyan ışıklar aracılığıyla olmaktadır. Yüzleşecek cesaret kişinin içinde olsa da, yüzleşmeyi sağlayacak ışığın kaynağı gene doğa olacaktır; herkese kucak açmasına rağmen hiç kimsenin naifliğini bozmasına da boyun eğmeyecek doğa... Reha Erdem'in çoğu yapımında beraber çalıştığı görüntü yönetmeni Florent Herry, Nil Frahm'ın piyano tınıları eşliğinde, güzel olduğu kadar zehirleyici olabilen meyveler, anlık görünüp kaybolan tehditkar yılanlar ile doğanın zenginliğini kadar gücünü de bizlere gösterirken, aynı zamanda insanoğlunun ne kadar aciz ve bencil olduğunu da hissettiriyor. "Doğayla savaş halindeyiz. Eğer kazanırsak, kaybedeceğiz," diyen Fransız ekolojist ve astrofizikçi Huber Reeves'e katılmamak mümkün değil.

Sinemanın amatör ruhlu bir takipçisi olarak izlediklerim, düşündüklerim, çağrışımlarım ve naçizane yazılarım da tüm absürd realite karşısında kendi 'koca dünya'mdan yegane kaçış noktam oldu sanırım. Üstelik fantastik ya da bilim kurgu dahil tüm filmler, kurgusalıklarına rağmen haberlere kıyasla gerçek olmaya daha bile yakinken...



Fotoğraf: Canan Gündüz, Stockholm, Ocak 2017

Gezi notları: Odesa

Selçuk Türkmen, hselcukturkmen@gmail.com

Ukrayna yakın geçmişte uluslararası politikalar gündeminin üst sıralarında yer bulan bir ülke. Gerek 2004 yılında yaşanan Turuncu Devrim, gerekse 2013 yılının sonlarında başlayan Euromaidan protestoları ve onu izleyen olaylar uluslararası politikalar için yaşamsal etkileri olan gelişmelerdi. Şimdilerde, Ortadoğu'daki gelişmelerin ağırlığı karşısında Ukrayna krizi, Kırım ve Donbas sorunları unutulmuş görünüyor. Bu sorunlarda Ukrayna'nın Avrupa ve Rusya arasında hem politik hem de toplumsal bölünmüşlüğü'nün rolü büyük. Bu durumu günlük yaşamda gözlemlemekse güç değil. Kent adları güzel bir örnek. Odesa Ukrainece, Odessa Rusça. Artık unutulmuş olan Türkçe adıyla, on beşinci yüzyıl sonlarında kenti ele geçiren Kırım Hanı Hacı Giray'dan dolayı Hacıbey.

Geçtiğimiz yılın sonlarında Odesa'da üç gün geçirdim. İlk gözüme çarpan kentteki dinginlik oldu. Güneyinde ve doğusunda iki büyük donmuş sorunu olan bir ülkenin, sorunlu alanların dışındaki bir kentinde böylesi bir dinginlik ilgi çekici olduğu gibi, Ukrayna'daki bölünmüşlüğü de yansıtıyor.



Kent merkezi (Primorskiy Rayon) doğuya, Karadeniz kıyısına konumlu. Merkez batıda Katedral Meydanı'ndan, ya da parkından, başlıyor. Burada Spaso-Preobrazhenskiy Katedrali'ni ve Sovyet generali Vorontsov'un heykelini görebilirsiniz. Parkın bir ucunda hediyelik eşya sergileri var. Diğer ucundaysa daha çok yaşlıların ve işsizlerin akın ettiği satranç alanı var. Masalardaki eski satranç saatlerinin hepsi bozuk, ama bir ritüel ve eğlence olarak her hamleden sonra basmayı asla unutmuyorlar. Oyunlar genellikle ortaya çok küçük paralar koyarak oynanıyor, ancak para koymasız da rahatlıkla oynayabilirsiniz. Buradan kuzeybatıya doğru yürüyünce, kentin en canlı yeri olan, araç trafiğine kapalı, iki tarafı kafe, pub ve restoranlarla dolu geniş pasajdan geçerek Sergey Ayzenştayn'ın *Potemkin Zırhlısı* filminden anımsayabileceğiniz ünlü Potemkin Merdivenleri'ne ulaşıyorsunuz. Ne yazık ki, şu sıralar büyük bir tadilatın geçi-

yor; bir süre merdivenlerden inip çıkma olanağı yok. Burada, Ukraynalı arkadaşım Doradan merdivenlerin öyküsünü dinlerken, az sonra şair olduğunu öğreneceğimiz yaşlı bir adam araya girdi, kartını uzattıktan sonra öyküyü kendisi anlatmaya başladı. Derken, kentin şairi olduğundan söz etti, cebinden küçük bir defter çıkarıp Odesa için yazdığı şiirleri gösterdi. Şiirlerine devam edebilmesi için paraya ihtiyacı varmış, Dora verdi. Merdivenleri çeviren Stambulskiy Park'tan biraz güneye doğru yürüdüğünüzde karşınıza küçük bir Puşkin heykeli çıkar. Yürümeye devam ederseniz opera binasına ulaşıyorsunuz. Biletinizi Odesa koşullarında hayli pahalı olduğu halde koltukları çok sıkışık ve rahatsız olan localardan değil, parterden almanızı öneririm.

Bir önceki yazımda (Kışinev) olduğu gibi, Post-Sovyet kentlerde en çok ilgimi çeken olgulardan biri olan pazarlar konusuna yine yer ayırmak istiyorum. Odesa'da iki büyük pazar gezdim. Bunlardan en etkileyicisi eskici pazarı olarak çevirebileceğimiz Staro-konniy Bazar'dı. Burada yine aklınıza gelebilecek her şeyi bulmak mümkün desem abartmış olmam. Özellikle Sovyet dönemine ait kartpostal, para, poster, büst ve antika eşyalar bakımından zengin. Diğer Post-Sovyet kent pazarlarından farklı olarak, Staro-konniy'de büyük bir evcil hayvan satışı var. En çok köpekler ve kediler satılıyor. Yer yer kuşlar var. Böyle bir pazar ortamında evcil hayvanların cins çeşitliği ve özellikle pahalı cinslerin çokluğu karşısında şaşkınlığınızı gizlemeniz güç. Hayvanların tutulduğu koşullar ve satıcıların hayvanlara karşı davranışlarıysa farklılık gösteriyor. Küçük bir kuş kafesinde tutulan ve hareket bile edemeyen zavallı bir keçi gördüğüm gibi, sattığı köpeği kucığına alıp battaniyesini paylaşan yaşlı bir kadın da gördüm. Ancak, her durumda, hayvan hakları konusunda iç karartıcı bir ortam. Tümüyle birer ticaret eşyası olarak görülen hayvanlar, genellikle minibüs bagajlarında gelişigüzel kutular içinde alıcı bekliyor. Gezdiğim diğer pazarsa Privoz. Burası bir eskici pazarı değil. Daha çok küçük dükkanlarla iç içe geçmiş sergilerden oluşuyor ve çoğunlukla giysi ve yiyecek satılıyor. Eğer yalnız bir pazar gezecek kadar vaktiniz varsa, bunu Privoz'da değil Staro-konniy'de harcamanızı öneririm.

Bitirirken, pratik bilgiler. Odesa konaklama açısından oldukça ucuz bir kent. Kentteki büyük ve eski oteller için karşınıza çıkabilecek olumsuz internet yorumlarına pek aldırmamak gerektiğini düşünüyorum. Bu tür oteller genellikle güvenli, temiz ve sakın, ancak herhangi bir lüks (sorunsuz internet bağlantısı dahil) beklentisi içinde olmamanız gerekiyor. Genelgeçer dil Rusça, İngilizce kullanımıysa özellikle gençler arasında azımsanmayacak düzeyde. Merkezdeki restoran, kafe ve pub'ların birçoğunda İngilizce bilen garsonlar var. Gastronomi açısından zengin bir kent, aradığınızı bulabilirsiniz. Ayrıca, ilgi çekici ve emek harcanmış kafe ve restoran konseptleri bulacaksınız. Müzaseverler için güzel bir destinasyon; yalnızca kentin müzelerini gezmek için birkaç gün gerekecektir. Odesa canlı ve renkli bir kent. Eğer ilginizi çeken bir kentse, gezinizi birkaç günle sınırlamayın. Bir hafta bile dolu dolu geçecektir.

yan
yol



Her Salı saat 13:00'te
Medyascope.tv'de.

periscope.tv/medyascope.tv